

Konfliktusok a Balkánon – a horvátországi magyarokat ért atrocitások a XX. században

A horvátországi, a drávaszögi és a szlavóniai magyarság sűrűn vált szenvedő alanyává a sorsába beleszóló történelmi eseményeknek, amelyekért gyakorta nagy árat fizetett. Akár a lakmuspapír, a negatív irányú etnikai térszerkezetének átalakulása jelzi megpróbáltatásainak következményeit. A mögöttünk hagyott évszázadban elsősorban a többé-kevésbé homogén nyelvi környezetben élő drávaszögi magyarság hat alkalommal vált más-más ország állampolgárává: a trianoni békediktátumig a Magyar Királyság tartozékának számított, majd azt követően a déli szláv államalakulat, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság része lett. 1942-ben rövid időre felette újból az anyaország gyakorolt fennhatóságot, majd a második világháborút követően a titói Jugoszlávia határain belülre került. Az 1991-ben kirobbant háború szerb megszállást hozott lakosságának, és csak hétéves súlyos, ember- és anyagi áldozattal járó időszak után lett a független Horvátország része. Szlavónia magyarsága, ha nem is élt meg hasonló gyakori váltásokkal kísért töréseket, elszigeteltségében eltöltött nyugalmának is ára lett: szórvánnyá váltak és erős asszimilációs spirálba kerültek. A történelmi sorsfordulók mentén ugyanis mindig azok a törekvések kerültek előtérbe, melyek azt az országrészt, ahol a magyarság élt, éles etnikai határok mentén kísérelték megszervezni és hozzácsatolni a „vagyott”, éppen aktuális nemzetiségileg homogén államalakulathoz, s ez a szándék sok esetben etnikai tisztogatásba torkollott. A horvátországi magyarság leszakadása etnikai tömbjéről történelemfüggő volt.

Az 1914. június 28-i sarajevói pisztolylövés – mely kioltotta Ferenc Ferdinánd trónörökös életét – eldőrdülése egyszeriben megtörte mind a drávaszögi, mind a szlavónia települések addigi nyugalmának csendjét. A Monarchia hadserege besorozta a falvak hadra fogható polgárait, hogy részesei legyenek Szerbia megbüntetésének. Az ellenséges országok hamarosan világháborúba keveredtek. Volt olyan magyar település, mint Laskó, ahol a háború első két évében az

összlakosság húsz százaléka, a férfilakosságnak csaknem a fele, 262 laskói férfi vett részt a harcokban. Közülük 19-en már 1914 és 1915 során életüket veszítették. Kórógy 1067 lakosából a nagy háború első két esztendejében 131 férfit vezényeltek a harcterekre. Közülük tízen életükkel fizettek, vagy ahogyan akkor tartották nyilván őket: „hősi halottak” lettek. Az alig pár száz lelkes Újbezdán vesztesége 1914 és 1918 között 29 fő. Nem volt olyan magyarlakta település, ahol ne sirattak volna áldozatokat vagy eltűnteket. A lelkészek karácsonyra vigasztalásul vékony nyomtatott füzeteket küldtek a fronton harcoló katonáknak, melyekben az otthoniakról tájékoztatták őket, ezenkívül tartalmazták az itthon lévők imáját szeretteikért, akárcsak a katonák fohászait magukért és családjukért. És a lelkész üzenetét „a haza védelmére eltávozottakhoz”. Nehéz elhinni, hogy a Szerbia zord hegyei között, Galíciában vagy Oroszországban harcoló katonák, ha eljutottak hozzájuk a könyvecskék, hittek, bíztak abban, amit papjuk leírt. Nehéz lehetett elhinni, hogy gyermekkori pajtásaik, legénycimboráik közül a háború két esztendeje alatt már településekként tízen-húszan vagy még többen „Istennek tetsző áldozatul adták” életüket. Amikor elhallgattak a fegyverek a már emlegetett Laskón huszonhat áldozatot gyászoltak. Több száz magyar család maradt kenyérkereső családfő nélkül. Fiatal, életerős, nemzőképes férfiak estek el a csatatereken, s hiányuk tovább növelte a XIX. század második felétől tetten érhető egykézés okozta demográfiai hiátust.

Az 1918. november 7-i belgrádi fegyverszüneti egyezményrel – amelyet a magyar kormány megbízásából egy hét múlva, 13-án Linder Béla tárca nélküli miniszter, a francia keleti hadsereg nevében Henrys tábornok, Szerbia nevében Misics vajda írt alá – az antant kijelölte a déli demarkációs vonalat: az erdélyi Nagy-Szamos felső folyásától Marosvásárhelyig, majd a Maros mentén Szegedig, innen a Szabadka–Baja–Pécs szakasztól északra, nyugaton a Dráváig. Az egyezmény szerint a demarkációs vonaltól délre fekvő magyarországi területen a polgári közigazgatás magyar kézen marad, de az antant szövetségeseinek, a románoknak és szerbeknek joguk volt a stratégiaileg fontosabb települések megszállása. Alig két hét alatt, november 7. és 19. között a szerb hadsereg bevonult Bácska, Bánát, valamint Baranya vármegye déli részére, elfoglalta a Drávaszöget, és elérte az imént említett demarkációs vonal délvidéki szakaszát. Az új hatalom minden magyar településen azonnal bevezette a cenzúrát, elkobozta a magyar újságokat, s napirenden voltak a szerb katonák erőszakoskodásai.

A békekonferenciát 1919. január 18-án nyitották meg Párizsban. Különböző testületei hónapokon keresztül tárgyalták a magyar–jugoszláv határ ügyét. Az 1918. december 1-jén kikiáltott Szerb–Horvát–Szlovén Királyság – mely később, 1929-ben veszi majd fel a Jugoszlávia nevet – magának követelte Baranya vármegye nagyobb részét Péccsel és a szénmedencével együtt – ezt egyébként még november 14-én elfoglalták –, nemcsak a Baranyai-háromszög néven ismert Drávaszöveget. Hosszas vita után a békekonferencia 1919. augusztus 25-én rögzítette a végleges magyar–jugoszláv határt.

Az SZHSZ Királyság azonban nem tudott belenyugodni Pécs és a szénmedence elvesztésébe. 1919 őszén számos népgyűlést szervezett a területen, amelyek az új államhoz való csatolást kérték. A november 17-én Pécsre érkezett antant misszió nem tudta elérni, hogy a szerb csapatok visszavonuljanak a Kiskőszeg, Bolmány falvak és a Dráva vonalára. Csak hosszas huzavona után történt meg a végleges trianoni magyar–jugoszláv határ kijelölése.

A nagy háború utóregnései tovább sújtották a magyar közösségeket akkor is, amikor már pont került a trianoni békediktátum végére, és meghúzták az országhatárokat: kulturális genocídium vette kezdetét. Az új hatalom már az 1920-as évek elején megváltoztatta az ősi magyar települések nevét. Használatát mindenkinek, közte az egyháznak is kötelezővé tette: Laskó nevét például rövid idő leforgása alatt kétszer keresztelték át. A település először a Laskovo, majd a Lug nevet kapta. A híres XVI. századi vörösmarti diákváros neve Zmajevac – szó szerinti fordításban Sárkányos lett.

A drávaszögi iskolák Dárdán székelő tanfelügyelője 1928-ban a járás valamennyi iskolájában megtiltotta a magyar nyelv használatát. Nem engedélyezték a magyar református vallási és egyházi énekek tanítását sem, annak ellenére, hogy a hívőknek csak magyar nyelvű vallás- és énekeskönyvek voltak. Azok a személyek, akik nem beszéltek az államnyelvet, nem tölthettek be semmilyen hivatalt, emiatt több református iskolában oktató tanár elveszítette az állását. Lelkészek eltávolítására is sor került, még hozzá oly módon, hogy megtagadták tőlük az állampolgárságot, amiatt kénytelenek voltak visszavonulni az anyaországba. Ebben az időszakban a nyilvános helyiségekben kifüggesztett táblákon figyelmeztették a lakosságot, a magyarságot, hogy államnyelven, azaz „szerbhorvátul” beszéljen.

Az újabb jelentős fordulat 1941. április 11-én következett be életükben, amikor a Drávaszöveget a magyar honvédség visszacsatolta az anyaországhoz. A hadsereg

minden ellenállás nélkül, mindössze három nap alatt vonult be a területre. A magyar lakosság lelkesedéssel fogadta a katonákat. A katonai közigazgatást fokozatosan felváltotta a polgári. Újjászervezték az intézményrendszert. A magyarság ismét használhatta anyanyelvét a hivatalokban, és az iskolákban is magyarul taníthattak. A magyarok falvakban e rövid időszak alatt készültek el azok az emlékművek, amelyekkel tisztelegni kívántak a nagy háború, az 1914-ben kezdődött hadi események áldozatainak, ugyanis korábban erre nem nyílt mód, ugyanis a vesztesek oldalán veszítették életüket, róluk, az áldozatokról még beszélni sem volt tanácsos. Ez az állapot 1944 őszéig tartott, amikor a jugoszláv és szovjet csapatok kezére jutott a vidék. A megtorlás áldozatai ettől az időszaktól kezdődően is tovább szaporodtak: Faragó Ferenc hercegszőlősi református lelkész a partizánterror magyar áldozata lett, akárcsak Klein Tivadar, Pélmonostor katolikus lelkésze is ártatlanul vált áldozattá. Sírjuk a mai napig nincs feltárva. Amikor az alkotmányozó nemzetgyűlés 1945. november 29-én kimondta a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság megalakulását, és a Drávaszöveget és Szlavóniát az új államalakulaton belül a horvát tagköztársaság részeként az államszövetségbe tagolta. A második világháború is áldozatokat szedett. Többen katonaként haltak meg vagy nyomtalanul eltűntek, másokkal golyó végzett, olyanok is akadtak, akiket ártatlanul, pusztán származásuk miatt hurcoltak lágerbe, s ott veszítették életüket: az első világháborús emlékművek talapzatára új veszteségtáblák kerültek: az emlegetett Laskó 30 életet veszített, a Vörösmart és Csúza lakossága által közadakozásból 2006-ban *Akiért nem szólt a harang* feliratú emlékműre Vörösmart veszteséglistáját vésték rá: 15 katonahalott, koncentrációs táborban vesztette életét 8 fő, elhurcolták és lágerben halt meg 16 lakos, az ártatlanul megölt mártírok száma tíz. Újbezdán 1941 és 1945 között 32 áldozatot gyászolt. A már emlegetett Laskón, amikor 1999-ben az *Ősök jussán* feliratú emlékmű tábláját lecserélték, az új márványlapra az első világháború huszonhat, valamint a második világháborús harminc laskói áldozatának neve került rá. A második világháborút lezáró párizsi béke ismét Jugoszláviának ítélte azokat a területeket, ahol a horvátországi magyarság élt. Az új államalakulat sokféle népét, sokféle kultúráját, sokféle vallását Josip Broz Tito vaskézével igyekezett egyben tartani, a hamu alatt izzó nacionalizmus azonban a XX. századot lezáró véres balkáni háborúhoz és népiirtáshoz vezetett. 1991 augusztusában Baranyát, majd Kelet-Szlavóniát szerb csapatok szállták meg. A horvátországi tömbmagyarságnak a délszláv háború előtt jól működő társadalmi, oktatási-művelődési és egyházi

intézményei voltak. Az 1991-től hét esztendőn keresztül tartó háborús állapot azonban ellehetetlenítette vagy teljesen szétűzta ezt a létfontosságú intézményrendszert. Amikor lezárult a bibliai hosszúságú, hét esztendeig tartó időszak, a háborús károk összegét csak Eszék-Baranya megye területén, ahol az ország magyarságának zöme él, 3,5 milliárd dollárra becsülték. A menekültek száma elérte a százezret, továbbá komoly sérülést szenvedett 11 174 családi ház, ezer társasház, 24 508 lakás, 350 hétvégi ház, 227 gazdasági épület, 505 iskola, óvoda és sportlétesítmény, ezenkívül több ezer gépkocsi és mezőgazdasági eszköz tűnt el vagy semmisült meg. A veszteséglista legfájdalmasabb fejezete azonban az emberveszteség: Szentlászló, Kórógy, Almás és több település is szinonímájává vált az öldöklésnek. A Drávaszögben is, ahol a legtöbb horvátországi magyar élt, a hét álló évig tartott szerb megszállás, az emberveszteség hozzávetőlegesen 30%-os volt – meghaltak, áldozatul estek vagy elhagyták szülőföldjüket. A Kelet-Szlavóniai magyarok mobilitása pedig a háború évei alatt a legnagyobb mértékű volt: közel 90 %-os. A horvátországi magyarság folyamatos, 1920 óta tartó fogyatkozását a délszláv háború tovább gyorsította. Az 1997-es békés reintegráció után tetszhalott állapotból kellett talpra állnia annak a magyar közösségnek, amely felett a 20. században három háború söpört végig, és hét államalakulathoz tartozást kellett megélnie. A kulturális, szociológiai és kultúrantropológiai helyzetüket tovább súlyosbította a 20. századot búcsúztató háború. A közösségen belüli ellentéteket ugyancsak elodázták a rehabilitáció folyamatát, akadályozták egy olyan, összefogással született humán erőforrás létrejöttét, amely a közösségépítés és stratégiájának alkalmazása terén gyors és látványos eredményt érhetne el. Ha nem is összehangoltan, de támadtak kezdeményezések: a magyarlakta településeken megjelentek azok a próbálkozások, melyek egyénektől, csoportoktól, egyesületektől indultak el. Az volt a céljuk, hogy a közösségeket újból összekovácsolják, és valamilyen formában megélik együvé tartozásukat. Erre legtöbbször a már feledésbe ment tradicionális népszokások kínáltak lehetőséget. Némelyikük, mint a várдарóci húshagyókeddi kakasütés, a kopácsi halásznapi nagy idegenforgalmi látványossággá nőttek ki magukat. Azonban továbbra is hiányzik az a nemzetstratégia, amely a horvátországi magyarokéhoz hasonló kis közösségek esetében eredményesen funkcionálhatna, és konkrét cselekvési terv formájában nyilvánulna meg. A történelem során ugyanennek a fogyatkozó népcsoportnak megmentésére már született elképzelés: a XIX. század végén a kiegyezés utáni

migrációs hullám által a kedvező földárak következtében 1910-re a százezres létszámot is meghaladó szlavóniai magyarság esetében program készült beolvadásuk megfékezésére. A Julián Egyesület ernyője alatt a Klebelsberg Kuno jegyezte törekvés az anyanyelvi iskoláztatás, a hitélet és a gazdasági feltételek kedvező irányú fejlesztésével, hitelszövetkezetek létesítésével a kisebbségi lét megmaradását volt hivatva segíteni. A nemzetvédelmi programot azonban az első világháború vakvágányra terelte. Hibáin okulva és azokat elkerülve akár újabb kezdeményezés indulhatna annak érdekében, hogy az alig 12 ezres lélekszámú horvátországi magyarság, a Kárpát-medence legjobban fogyatkozó népcsoportja ne tűnjön el véglegesen.

Irodalom

ÁGOSTON SÁNDOR

1915 Üzenet hazulról a kórógyi katonáknak küldi szent karácsony ünnepére az egész község nevében Ágoston Sándor lelkész. Szlavóniai Magyar Újság, Eszék

BARÁTH ÁRPÁD DR.

Magyarok a világban: a horvátországi magyarság veszteségei a délszláv háborúban 1991–1996. In Szenvedélybetegségek, VIII. évf. 5. sz. 348–355.

HRVATSKA BARANJA

1992 Studia Ethnologica Vol. 4. Zágráb

LÁBADI KÁROLY

2009 Élet a háború után. Etnikai, néprajzi és kulturális jelenségek a horvátországi magyarság körében az 1991-es déli szláv háború után. Mackensen, Budapest

MÉSZÁROS JÁNOS

1916 Üzenet hazulról. A laskói katonáknak küldi 1916. évi szent karácsony ünnepére az egész község nevében Mészáros János laskói ref. lelkész. Laskó